

Reflecties op *Cultuur beweegt*, visiebrief van minister Bussemaker

Uitgesproken door Mark van de Velde (Teldersstichting) op 18 juni 2013 bij het Boekmandebat "Polderen tussen links en rechts" n.a.v. de presentatie van Boekman 95 over sociaal-liberaal cultuurbeleid

Sociaal-liberaal cultuurbeleid is het lastige thema van deze middag. Het is al moeilijk genoeg om de speerpunten van een afzonderlijk liberaal en sociaal-democratisch cultuurbeleid te formuleren, laat staan van een sociaal-liberaal cultuurbeleid. Misschien was het een handigheidje van minister Bussemaker dat zij in haar cultuurbrief, *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving* inzet op een cultuurbeleid dat "gestoeld is op sociale en liberale principes". Dat is toch niet helemaal hetzelfde als sociaal-liberale principes.

Welke principes dat trouwens zijn, blijft enigszins duister, maar tot mijn genoegen noemt de minister verderop in haar brief de positieve vrijheid van de liberale denker Isaiah Berlin. Het aardige is dat het opstel van Berlin de titel draagt: *Twee opvattingen van vrijheid*. Die andere opvatting van vrijheid is negatieve vrijheid, het verschoond blijven van andermans bemoeienis met jouw (culturele) leven. Geert Drion verbindt in zijn bijdrage aan *Boekman 95* positieve vrijheid vooral aan de sociaal-democratie, maar daarmee doet hij liberalen enigszins tekort. Liberale cultuurpolitieke hoofdthema's als cultuuronderwijs en het beheer van erfgoed en culturele tradities zijn namelijk sterk verbonden met het positieve vrijheidsideaal. Liberalen zeggen niet tegen de naar cultuur hongerende burger: "Gaat heen in vrede, wordt warm en wordt verzadigd". In deze *Boekman* laat Remieg Aarts immers goed zien dat zowel sociaal-democraten als liberalen zich vanaf eind negentiende eeuw hebben ingespannen voor bredere cultuurdeelname en ook Frans Becker van de WBS erkent dat positieve vrijheid een inspiratiebron voor beide stromingen is.

Ik ben gevraagd om te reflecteren op de visiebrief cultuurbeleid van de minister. Dat is in zekere zin jammer, omdat het interview met de minister in de *Boekman* interessanter blijkt dan haar brief. Zo neemt zij in het interview afstand van de aloude socialistische invulling van volksverheffing, die volgens haar paternalistisch was. In plaats daarvan kiest zij – het zijn haar woorden – voor een modernere, liberale vorm van verheffing, namelijk het zichtbaar maken van kunst en cultuur. Als ik die *switch* mag samenvatten: kunst dringt zich niet langer op, maar kunst nodigt uit, zij wenkt. Dat is toch een verandering vergeleken met Ronald Plasterk, die minder moeite had met ouderwetse verheffing. Die moet zich trouwens zich af en toe erg ongemakkelijk voelen in de Trêveszaal.

Dat Bussemakers beleidsbrief niet erg spannend is, kun je haar niet kwalijk nemen, want de contouren van het beleid en de financiën zijn door Rutte I bepaald. Iemand die in een beleidstunnel zit om een visie vragen, is eigenlijk niet eerlijk. Maar zo gaat dat in een land met coalitiekabinetten en beleidscycli die zich niets van kabinetcrises aantrekken. Toch had ik wel iets

meer van de brief verwacht, iets meer passie en bezieling bijvoorbeeld, of bevlogenheid, om eens een term te lenen van de sociaal-democratie. Het is nu een wat koele mix van beleidsjargon en vertrouwde, soms plichtmatig klinkende omschrijvingen van het belang van cultuur.

De minister ziet “cultuur als onderdeel van een maatschappelijke agenda”. Daarom kiest zij voor een cultuurbeleid dat “prioriteit geeft aan de maatschappelijke waarde van cultuur en het belang creativiteit”. Waaruit bestaat dan die maatschappelijke waarde? Bussemaker heeft het in de eerste plaats over de bijdrage van culturele creativiteit aan de “gezondheidszorg, de vergrijzingsproblematiek, stedelijke ontwikkeling, klimaatverandering en het duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen”. Het wemelt in die sectoren van de problemen en die kunnen alleen dankzij innovatie en creativiteit opgelost worden – en laten dat nou net twee sterke punten van cultuur zijn. De rol van cultuur is hier dus instrumenteel, zij staat in dienst van iets anders. Dat instrumentele denken is niet nieuw, maar het staat hier wel erg op de voorgrond.

De minister merkt daarnaast op dat cultuur een belangrijke rol speelt in het vormen en ontwikkelen van onze nationale identiteit en imago. Dat is waar, maar ik zou het jammer vinden als het cultuurbeleid een instrument wordt voor *nation building*. Die toon klonk in ieder geval door in de rapportage *Cultuur in beeld* van haar voorganger Halbe Zijlstra. Daarin schreef hij dat de cultuurhistorische canon van Nederland een instrument is “om vorm te geven aan een wij-gevoel, een gevoel van samenhang en identiteit in de samenleving”. Ik heb nog even de vijftig vensters bekeken die destijds door de canoncommissie zijn beschreven en zag dat het laatste venster “Europa” was. Verder hebben we de val van de enclave Srebrenica, veelkleurig Nederland, slavernij en de beeldenstorm – stuk voor stuk onderwerpen die door verschillende (groepen) mensen op verschillende wijze ervaren worden. Dat doet niets af aan de waarde van een cultuur-historische canon, in tegendeel, maar het botst wel met het politieke wensdenken over nationale identiteit. De geschiedenis vormt ons, zeker, maar de politiek moet de geschiedenis niet gebruiken om ons vorm te geven. Sowieso schiet een cultuurbeleid dat zich te zeer op het nationale richt zijn doel voorbij. De Raad voor Cultuur adviseerde vorig jaar om de subsidie aan Huis Doorn te halveren omdat dat museum vooral voor de Duitse geschiedenis interessant zou zijn. Stel je voor dat Noorwegen aan dezelfde blikvernauwing zou lijden en besloot dat de resten van Smeerenburg op Spitsbergen niet Noors genoeg zijn? Of dat Japan zou zeggen: mooi, dat Deshima voor de kust van Nagasaki, maar dat is toch primair een symbool van overzeese avonturen van Nederland.

Ook wanneer Bussemaker schrijft over de persoonlijke waarde van kunst, domineert het instrumentalisme. Nota bene onder het kopje “Voor het individu” wordt gesproken over de kennissamenleving, ontplooiing, de veranderende arbeidsmarkt, 21st century skills, inzicht in jezelf en anderen, enzovoort. Kunst en cultuur als genotsmiddel, als ik het zo plat mag zeggen, zijn hier wel erg ver op de achtergrond geraakt. Maar als ik voor een hunebed sta, of me vergaap aan de bizarre figuren op een schilderij van Jeroen Bosch, of onverwacht AC/DC op de radio hoor, dan ben

ik in de eerste plaats hedonistisch bezig. Wat ik er voor de arbeidsmarkt aan heb, kan me dan niet veel schelen.

Dan de ondertitel van het document: een veranderende samenleving. Heel summier worden internet, individualisering, mobiliteit et cetera genoemd, maar wonderwel staat er weinig in over de veranderende cultuurbehoeftes van de bevolking. Het is geen geheim dat de belangstelling onder jongeren voor de klassieke kunstvormen taant. Of dat erg is, hangt af van de vraag of die verminderde belangstelling voortkomt uit verandering van smaak of uit onbekendheid. Collega Becker van de WBS haalt in zijn artikel voor een *Boekman* van vorige jaar een fraai citaat aan van Gerrit Bolkestein, grootvader van Frits en onderwijsdeskundige. In 1932 schreef deze Bolkestein: "Niet ieder bezit het gevoel en de waardering voor de kunst van nature; het moet dikwijls ontwikkeld worden." Daarin was volgens hem een belangrijke taak weggelegd voor de school.

Ook Bussemaker is die mening toegedaan. In het interview in de *Boekman* zegt ze terecht dat niets de sociaal-democratische en liberale agenda zo verbindt als cultuureducatie. Cultuureducatie is daarom een speerpunt van het nieuwe cultuurbeleid. Alle kinderen moeten van haar een culturele startkwalificatie meekrijgen. Het is nog wachten op haar plannen voor het schoolvak Culturele en kunstzinnige vorming, maar het klinkt veelbelovend. Toch ben ik sceptisch, omdat ik sterk vermoed dat het vak niet de kinderen zal bereiken die op de grootste culturele achterstand staan, bijvoorbeeld kinderen uit streng islamitische en reformatorische hoek. Veel van deze kinderen groeien op in een monocultuur en worden sterk beknot in hun culturele ontwikkeling.

Het Mulierinstituut van Hugo van der Poel – die tevens een artikel schreef voor deze *Boekman* – heeft een paar jaar geleden onderzoek gedaan naar sportdeelname en religieuze achtergrond. Daaruit bleek dat reformatorische en islamitische jongeren significant minder sporten. Zonder te beschikken over onderzoek durf ik de stelling aan dat voor cultuurdeelname hetzelfde geldt.

Het zal wel puur toeval zijn dat een aantal foto's uit deze *Boekman* boerderijen uit Flevoland laten zien, waar ik de eerste achttien jaar van mijn leven heb doorgebracht. Na wat googelen bleek zelfs dat ik de boerderij op pagina 53 zes jaar lang heb kunnen zien door het raam van de bus die mij vervoerde van het cultuurarme Emmeloord naar cultuur-historisch rijke Kampen. Helaas stond mijn reformatorische scholengemeenschap in een Vinexwijk en is het enige wat ik onder schooltijd van Kampen heb gezien het tabaksmuseum (in 2008 gesloten). Wat ik mij van dat bezoek herinner de grootste sigaar van Kampen, van Nederland, of van de wereld. Van het literatuuronderwijs staat mij bij dat er sinds de Tweede wereldoorlog vooral godslasterlijke en hedonistische rotzooi is geschreven, die de moeite van het lezen nauwelijks waard is. Wolkers, Mulisch, Van het Reve en Hermans waren plat, nihilistisch, uitzichtloos, leeg en bleven ongelezen en stonden trouwens ook niet in de schoolbibliotheek. Van Giphart en Grunberg, die met een knal debuteerden toen ik in de bovenbouw zat, hadden we nog nooit gehoord. Isaïc da Costa, Willem Bilderdijk, Nicolaas Beets,

Joost van de Vondel (helaas overgegaan tot het katholicisme) – dat waren mannen wier boeken je op de leeslijst kon zetten zonder meewarige blikken van de literatuurdocent.

Dans, theater, film en muziek waren allemaal *off limits*. Ik sta daar even bij stil omdat de staatssecretaris in haar cultuurbrief monter schrijft dat cultuur verbindt en plezier biedt, ons verrijkt en verbaast. Allemaal waar, maar kunst en cultuur kunnen ook verdeeldheid zaaien, ergernis, weezin en afschuw oproepen. Mijns inziens is ook dat een belangrijke functie van kunst, maar weet wel dat sommige scholen die confrontatie uit de weg willen gaan. Zij doen nauwelijks mee met de Cultuurkaart en bieden sommige kunstvakken niet aan of hebben alle ruimte om het vak en het schoolexamen naar eigen goeddunken in te vullen. Toen in 2009 voor CKV een centraal examen werd ingevoerd, besloten sommige scholen het vak niet meer aan te bieden. Kortom, brede culturele vorming van álle leerlingen stuit zonder twijfel op het heilige huisje van de vrijheid van onderwijs. In Den Haag is bijna niemand zich daarvan bewust. Toen jaren geleden werd geopperd om voor CKV2 een centraal examen te ontwikkelen, waren VVD en D66 stomverbaasd dat sommige leerlingen niet naar de schouwburg of de bioscoop mochten.

De genoemde Gerrit Bolkestein schreef in 1932: “Dat de kunst voor het meerendeel der mensen nog altijd iets bijkomstigs is (...) is mede een gevolg van het schromelijk te kort in dezen van de school. Dikwijls staat nu het onderwijs aan de kunst zelfs in den weg.” Onderwijs kan dus een obstakel zijn voor cultuurdeelname in plaats van een aanzet. Het is pijnlijk om te constateren dat Bolkesteins opmerking tachtig jaar later nog actueel is.

Afsluitend: het weer verplicht stellen van cultuureducatie op scholen is een goede stap en dat is met afstand het sterkste punt uit de brief van Bussemaker. Maar als we cultuureducatie serieus nemen, dan moeten we af van de vrijblijvendheid er altijd rond heeft gehangen.